

EIŽ PROGRAM DODJELE STIPENDIJA
POTPORA ZA ZNANSTVENO-ISTRAŽIVAČKI RAD

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA I RODNA RAVNOPRAVNOST

Jelena Jorgačević Kisić

Biografija

Jelena Jorgačević Kisić rođena je 1985. godine u Beogradu. Diplomirala je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, gde je završila i master studije iz teorije kulture. Kao stipendistkinja DAAD-a, kasnije je završila master studije religijskih nauka na Univerzitetu u Erfurtu u Nemačkoj. Trenutno, kao stipendistkinja KAAD-a, pohađa doktorske studije na Univerzitetu u Regensburgu u Nemačkoj, na Filozofskom fakultetu, odseku za istoriju umetnosti, istoriju i humanističke nauke. Naslov njene teze glasi: „Crkva i komunizam u Srbiji: Šta (ne) pamtimo – Crkva u biografskoj memoriji, 1945–1990“. Objavljivala je svoje naučne radove u domaćim i stranim časopisima i zbornicima.

Zamenica je glavnog i odgovornog urednika nedeljnika „Vreme“ u Beogradu. Novinarske tekstove objavljuje u brojnim domaćim i međunarodnim medijima, a za svoj rad dobila je više nacionalnih novinarskih nagrada. Od 2022. godine potpredsednica je Međunarodnog udruženja novinara koji izveštavaju o religiji (IARJ).

Organizovala je i učestvovala na brojnim konferencijama i tribinama o različitim aspektima odnosa religije, društva i države, kao i religije i medija, sa posebnim fokusom na međureligijski dijalog. Bivša je stipendistkinja Međunarodnog centra za dijalog (KAICIID) i Balkanske istraživačke mreže (BIRN).

Objavila je knjigu „Jedni smo drugima na dobro dati: devet razgovora o sebi i svima nama“, koja donosi razgovore sa uglednim verskim predstavnicima sa prostora bivše Jugoslavije.

Apstrakt

Ovaj rad istražuje kako se pitanje roda i rodne ravnopravnosti uobličava u diskursu Srpske pravoslavne crkve, koji argumenti pritom koriste – sekularni ili/ i teološki – i, konačno, na koji način se konstruiše dihotomija „mi“ i „oni“. Koristeći diskurzivno-istorijski pristup, u radu su analizirana četiri ključna teksta, svi nastali kao reakcija na Zakon o rodnoj ravnopravnosti i najavu uvođenja rodno osetljivog jezika: Vaskršnja poslanica, intervju patrijarha SPC, zaključci sa naučnog skupa, čiji je inicijator, suorganizator i pokrovitelj bila SPC, a koji je okupio različite društvene aktere koji se protive Zakonu, kao i pozdravni govor patrijarha SPC na drugom naučnom skupu. Teme roda, rodne ravnopravnosti i rodno osetljivog jezika predstavljaju se kao pretnje tradicionalnim vrednostima, nacionalnom identitetu i srpskom jeziku. SPC se pozicionira kao zaštitnik porodice i moralnog poretka, konstruišući dihotomiju između „nas“ (Crkve, nacije i stručnjaka koji podržavaju tradicionalne vrednosti) i „njih“ (globalnih sila sa ideološkom agendom). Rad takođe razmatra trenutni istorijski i politički trenutak koji je povoljan za SPC, kao i njeno pozicioniranje u delu javnosti kao vrhovnog moralnog autoriteta, dok ističe njeno ćutanje o drugim društvenim pitanjima, poput ekoloških problema, što može uticati na njen budući položaj u srpskom društvu.

Ključne reči: Srpska pravoslavna crkva, rod, rodno osetljiv jezik, rodna ravnopravnost

1. UVOD

Ti Sâm, Hriste Gospode, održi i umnoži ljubav Svoju, blagodat Svoju i blagoslov Svoj u svakome braku i u svakoj porodici, u rodu našem i u vascelome svetu Tvome, osobito u dane naše, kada se nevidljive sile zlobe podnebeske i vidljive, svesne i nesvesne, sluge njihove, upinju da obesvete svetinju braka i oskrnave čistotu porodice namećući bogoprotivne i protivprirodne zajednice kao zamenu za brak i porodicu.¹

Ove reči, inače deo duže molitve, odzvajale su u svim crkvama Srpske pravoslavne crkve (SPC) širom sveta druge i treće nedelje septembra 2022. Nijedan disonantan glas iz SPC se povodom toga u javnosti nije čuo. Razlog za ovakvu, praktično naređenu molitvu u svim hramovima – što se događa u vanrednim okolnostima – je bilo održavanje LGBT manifestacije Evroprajd u Beogradu. Te godine, kao i više puta pre toga, postavilo se pitanje da li će manifestacija biti otkazana zbog bezbednosnih razloga, što je prethodno i bilo najavljeno. Ipak, šetnja je 17. septembra realizovana, ali izmenjenom trasom i pod zaštitom jakih policijskih snaga.²

Šest dana ranije, drugi skup, pod nazivom „Litija za spas Srbije“³, se održavao u prestonici i bio je znatno posećeniji. Organizovala ga je SPC, a nakon litije usledio je moleban koji su služili episkopi na čelu sa patrijarhom. Bio je to prvi put da je patrijarh Porfirije jasno odgovorio, u negativnom tonu, predsedniku države Aleksandru Vučiću, aludirajući na njegovu izjavu da su neki od teme Evroprajda napravili krstaški rat.⁴

¹ Srpska pravoslavna crkva., 2022, Patrijarh odlučio: Na svim bogoslužnjima molitva za svetinju braka i porodice, slogu i mir u našem narodu, *SPC.rs*, 12. septembar. URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/8095.patrijarh-odlucio-na-svim-bogosluzenjima-molitva-za-svetinju-braka-i-porodice.-slogu-i-mir-u-nasem-narodu.html> (Pristupljeno 1.9.2024.).

² Prajd šetnja održana u Beogradu uz jako obezbeđenje., 2022, *Slobodna Evropa*, 17. septembar. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-evroprajd-prajd-setnja-zabrana-policija-obezbedjenje/32038574.html>. (Pristupljeno 1.9.2024.).

³ Litija je svečana povorka vernika predvođena sveštenstvom koja se odvija van hrama, najčešće, u današnje vreme, uoči velikih praznika. Takođe, litija se služila ranije i za prestanak kiše, suše, rata i zaraznih bolesti.

⁴ Tanjug, RTV., 2022, Vučić nakon sednice Saveta za nacionalnu bezbednost: Ponovo smo kolateralna šteta sukoba velikih, o Evroprajd-u će odlučiti MUP 96 sati pre skupa. *RTV*, 10. Septembar. URL: https://rtv.rs/sr_lat/politika/vucic-nakon-sednice-saveta-za-nacionalnu-bezbednost-ponovo-smo-kolateralna-steta-sukoba-velikih-o-evroprajdu-ce-odluciti-mup-96-sati-pre-skupa_1372483.html. (Pristupljeno 1.9.2024.).

Ko vodi krstaški rat? Drugi su došli u našu kuću i nama propagirajući svoje ideje potkradaju nas i nameću ih. Oni hoće da nam kažu kakvi treba da budemo. Mi smo objekti u ovoj priči i mi smo oni koji su izloženi nasilju. Siluju nam pamet! Siluju nam dušu! Hteli bi, ali neće moći!⁵

Prisutni građani držali su stotine ikona i krstova, zastave Srbije i napise o Kosovu i Metohiji, poneku sliku Vladimira Putina i Draže Mihajlovića.⁶

Godinu dana ranije, usvojen je Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2021)⁷. Zakon definiše rod, rodnu ravnopravnost i rodno-senzitivni jezik na sledeći način.

Rod označava društveno određene uloge, mogućnosti, ponašanja, aktivnosti i attribute, koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce, uključujući i međusobne odnose muškaraca i žena i uloge u tim odnosima koje su društveno određene u zavisnosti od pola.⁸

Rodna ravnopravnost, prema Zakon, podrazumeva:

Jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, ravnomerno učešće i uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda, korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za lični razvoj i razvoj društva, jednake mogućnosti i prava u pristupu robama i uslugama, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada, uz uvažavanje bioloških, društvenih i kulturološki formiranih razlika između muškaraca i žena i različitih interesa, potreba i prioriteta žena i muškaraca prilikom donošenja javnih i drugih politika i odlučivanja o pravima, obavezama i na zakonu zasnovanim odredbama, kao i ustavnim odredbama.⁹

Konačno, rodno osetljiv jezik se definiše kao jezik kojim se promoviše ravnopravnost žena i muškaraca, i takođe

⁵ Desetine hiljada vernih na svenarodnom molebanu za očuvanje porodice., 2022, *čudo.rs*, 11. septembar. URL: <https://www.cudo.rs/десетине-хиљада-верних-на-свенародно> (Pristupljeno 1.9.2024.).

⁶ Ibid.

⁷ Tekst Zakona o rodnoj ravnopravnosti vidi: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html> (Pristupljeno 30. 8. 2024.).

⁸ Ibid., član 6.

⁹ Ibid., član 3.

sredstvo kojim se utiče na svest onih koji se tim jezikom služe u pravcu ostvarivanja ravnopravnosti, uključujući promene mišljenja, stavova i ponašanja u okviru jezika kojim se služe u ličnom i profesionalnom životu.¹⁰

Od juna 2024. Zakon je trebalo u celosti da stupi na snagu, čemu se SPC oštro protivila preduzevši niz koraka kako bi njegova primena bila obustavljena. Koristeći kritičku analizu diskursa, u ovom radu analiziram savremeni diskurs SPC o rodu i rodnoj ravnopravnosti.¹¹ Poseban akcenat stavljen je na diskurzivno-istorijski pristup Rut Vodak¹², koji omogućava analizu međusobnog odnosa diskursa, društvenih struktura i istorijskog konteksta. Taj pristup je posebno pogodan za proučavanje složenih društvenih fenomena i kompleksnih narativa. Diskurzivno-istorijskim pristupom se istražuju i ekstralingvističke varijable kao što su istorija institucija, situacioni okvir, i, na osnovu toga, kako se diskursi i tekstovi menjaju u odnosu na društveno-političke promene.¹³ Obuhvaćen je, stoga, jezičko-tekstualni plan, odnos između tekstova, žanrova i diskursa, kao i društvene varijable i institucionalni okvir specifičnog 'konteksta situacije', što podrazumeva i širi sociopolitički i istorijski kontekst u kojem je diskurs ukorenjen i s kojim je povezan.¹⁴

Prvi deo rada predstavlja kratki prikaz uloge SPC u srpskom društvu u 21. veku, kao i njenih odnosa sa donosiocima odluka u državi. Naglasak je na uslovima koji omogućavaju Crkvi da utiče na političke odluke, a tiču se prožimanja verskog i nacionalnog identiteta, kao i moralnog autoriteta koji ona ima ili pretenduje da ima u društvu. Zatim ću, na osnovu postojećih istraživanja, predstaviti sažeti pregled dosadašnjih stavova SPC po pitanju abortusa i LGBT prava, te kako su se oni menjali, kao i u kojoj je meri Crkva uspevala da izvrši konkretan uticaj na političke i zakonodavne odluke u toj sferi.

Nakon toga, analizirajući trenutne političko-društvene okolnosti, pokušaću da odgovorim na pitanje zašto je baš od 2022. godine došlo do intenzivnijeg posvećivanja/angažovanja Crkve u borbi protiv rodne ravnopravnosti, imajući u vidu da je u većini država Evrope, uključivši i one u susedstvu, do sličnih aktivnosti došlo znatno ranije.

¹⁰ Ibid., član 6.

¹¹ Critical Discourse Analysis (CDA)

¹² Discourse-Historical Approach (DHA)

¹³ Wodak, Ruth, Michael, Meyee., ur. 2016, *Methods of Critical Discourse Studies*, 3 izdanje, London: Sage Publications Ltd.

¹⁴ Ibid, str. 42.

Središnji deo rada bavi se potezima koje je Crkva preduzela kako bi uticala na obaranje Zakona o rodnoj ravnopravnosti, a koji ona smatra platformom za buduće uvođenje stotinu rodova¹⁵, kao i diskursom koji je razvila. Istražujem savremeni diskurs SPC o rodu i rodnoj ravnopravnosti, postavljajući tri ključna pitanja: kako se pitanje roda i rodne ravnopravnosti uobličava u analiziranim tekstovima, koji se argumenti pritom koriste – sekularni ili/i teološki – i, konačno, na koji način se diskursom konstruiše dihotomija „mi“ i „oni“. Za potrebe ovog rada odabrala sam četiri teksta različitih žanrova: Vaskršnju poslanicu iz 2023. godine, intervju patrijarha Porfirija dat dnevnom listu „Politika“ povodom Božića 2024. godine, zaključke sa naučnog skupa „Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti“, čiji je Crkva bila suorganizator (16. januara 2024), te uvodni govor patrijarha na narednom skupu pod nazivom „Pravni aspekti i posledice primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti“ (14. marta 2024).

2. ULOGA SPC U SRPSKOM DRUŠTVU U 21. VEKU

Povratak religije u javnu sferu devedesetih godina prošlog veka u celom regionu bivše Jugoslavije, nakon nametnute, prisilne sekularizacije po završetku Drugog svetskog rata, i nagli porast religioznosti bili su posledica kako šireg trenda religijskog preporoda u kom je religija popunila vakuum nastao raspadom socijalističkog sistema, tako i ratova (1991-1995) u bivšoj Jugoslaviji, odnosno bujanja nacionalizma. Usled neraskidive isprepletanosti verskog i nacionalnog, verska pripadnost je postala centralna identitetska odrednica, služeći kao *differentia specifica* između kulturološko, lingvistički i na druge načine bliskih "nas" i "njih". Posle 2000, Srbija je ušla u period tranzicije ka neoliberalnom kapitalističkom tržištu. Gubitnika tranzicionih procesa je bilo mnogo, a osećaj egzistencijalne nesigurnosti je bio često prisutan, što se takođe vezuje uz porast religioznosti.¹⁶ Ali tek tada, nakon pada režima Slobodana Miloševića (5. 10. 2000), počinje novi period za SPC.¹⁷ Uvodi se verska nastava (2001), Pravoslavni bogoslovski fakultet se vraća pod okrilje Beogradskog univerziteta (2004),

¹⁵ Zaključci naučnog skupa: Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti., 2024, *Spc.rs*, 25. januar. URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/10575.zakljucci-naucnog-skupa-%E2%80%9Esrpski-identitet,-srpski-jezik-i-zakon-o-%C2%A0rodnoj-ravnopravnosti%E2%80%9C.html>. (Pristupljeno 30. 8. 2024.).

¹⁶ Norris, Pippa, Inglehart, Ronald, 2004, *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 114.

¹⁷ Buchenau, Klaus, The Serbian Orthodox Church, u: Leustean, Lucian N. (ur.), 2014, *Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century*, Abingdon, UK, i Njujrok: Routledge, str. 69.

donosi se Zakon o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama (2006), a verska služba se vraća u vojsku (2011). SPC postaje sve prisutnija u javnoj sferi. Tada jača i uticaj Crkve na javne politike i državne institucije.¹⁸

Međutim, SPC takođe prolazi kroz dugi proces pronalaženja svog mesta u društvu, kao i definisanja odnosa sa državnim vlastima. Naravno da taj odnos nije statičan, kao i da u određenoj meri zavisi od istorijskog trenutka, te agendi odnosno prioriteta onih koji vode i Crkvu i državu. Ali u takvom odnosu očituju se i neki obrasci ponašanja, odnosno delovanja. Političkim elitama bilo je od početka važno da imaju podršku Crkve, koja je viđena kao čuvar nacije i moralni autoritet, dok je opet Crkva na mnoge načine bila i ostala zavisna od države.

Dinamiku odnosa između crkve i države, te pozicioniranju i uticaju crkve na društvena pitanja, zanimljivo osvetljava koncept fuzije nacionalnog i verskog identiteta. Taj koncept nije nužno povezan sa nivoom religioznosti, već sa načinom na koji se definišu nacionalni identitet i interesi. Kako objašnjava Ana Gžimala-Buse, moć crkve da utiče na političke odluke zavisi od njene istorijske uloge u stvaranju ili odbrani nacije, kao i od moralnog autoriteta koji uživa u društvu.¹⁹

Što su nacionalni i verski identitet više isprepleteni, Crkva može imati veći moralni autoritet, a time i veći politički uticaj. Kada je reč o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, ta isprepletanost ima duboke istorijske korene koji sežu još do ranih faza srpske državnosti i perioda Osmanskog carstva kada su verski predstavnici zahvaljujući sistemu mileta imali i političku moć. Upravo ta povezanost verskog i nacionalnog čini da političke elite nastoje da obezbede podršku Crkve kako ne bi bile optužene za izdaju nacionalnih interesa.²⁰

Uticaj crkve je najizraženiji kada se uspešno predstavi kao akter koji stoji iznad stranačkih podela i političkih sukoba, delujući kao zaštitnik nacionalnih interesa i identiteta. Crkva se, u takvoj ulozi, pozicionira kao nepristrasni sudija, oslobođena uskih, pojedinačnih interesa.²¹ Nasuprot tome, njen autoritet može biti narušen ukoliko se percepcija njene nepristrasnosti dovede u pitanje.

¹⁸ Drezgić, Rada, 2010, Religion, Politics and Gender in the Context of Nation-State Formation: The Case of Serbia, *Third World Quarterly*, Vol. 31, No. 6, str. 956.

¹⁹ Grzymała-Busse, Anna, 2015, *Nations under God: How Churches Use Moral Authority to Influence Policy*, Princeton i Oksford: Princeton University Press, str. 2.

²⁰ Ibid, str. 8-9.

²¹ Ibid, str. 10-11.

Upravo visoki predstavnici SPC i njima bliski pojedinci naglašavaju od 2021. nadpolitičnu poziciju Crkve, često kao odgovor na kritike dela javnosti da se Crkva nedovoljno bavi društvenim problemima koji bi, po svojoj prirodi, obuhvatali i kritiku vlasti, bilo da je reč o ekološkim pitanjima, situaciji na Kosovu ili sličnim temama.²²

Kako izgleda saradnja između crkve i političara na vlasti u društvima koja ispunjavaju pomenute uslove? Crkva teži da obezbedi institucionalni pristup²³, dok političari zauzvrat dobijaju legitimizaciju svojih ideja, podršku statusu kvo kroz javna crkvena saopštenja u kojima ona poziva na strpljenje ili hvali napori državnih vlasti, kao i doprinos očuvanju mira u vremenima društvenih turbulencija i napetosti. U kontekstu srpskog društva poslednjih godina, pogođenog brojnim krizama i nerešenim problemom statusa Kosova, tako i teškog položaja tamošnje srpske zajednice, Crkva se percipira kao jedina koja ima kapacitet da potencijalno pruži značajan društveni odgovor, odnosno reakciju.²⁴

Još jedan aspekt, koji doprinosi jačanju moralnog autoriteta crkve odnosi se na njen status kao ugrožene institucije u prošlim istorijskim periodima, odnosno na to da li je stekla poziciju nacionalnih mučenika. Kada je reč o SPC, često se u javnosti, kao i u crkvenom diskursu, naglašava njena ugroženost tokom komunističke vlasti (1945-1990). U tom kontekstu, predstavnici Crkve ponekad povlače paralele sa tim periodom, koristeći evokativne izraze kada im se ne dopadaju društvena kretanja ili odluke vlasti, poput zabrane okupljanja tokom pandemije ili novog Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Ovo može služiti kao način da se istakne totalitarna priroda takvih odluka, ali i predstavljati pokušaj da se napravi paralela između ugroženosti koju je Crkva doživela nekada i sada.

²² Vidi: Jerotej, vladika šabački, 2024, Saopštenje episkopa šabačkog g. Jeroteja povodom plana da u Jadru bude otvoren rudnik, *spc.rs*, 23. avgust. URL: <https://spc.rs/sr/news/saopstenja/11592.saopstenje-episkopa-sabackog-g-geroteja-povodom-plana-da-u-jadru-bude-otvoren-rudnik.html>. (Pristupljeno 30. 8. 2024.); Baković, Biljana, 2024, Razgovor nedelje: prof. dr Darko Tanasković – Srpsko i rusko pravoslavlje na udaru spolja i iznutra, *Politika*, 25. avgust.

URL: <https://www.eparhijasabacka.rs/iz-zivota-crkve/prof-dr-darko-tanaskovitsh-srpsko-i-rusko-pravoslavlje-na-udaru-spolja-i-iznutra> (Pristupljeno 30. 8. 2024.); Apostolovski, Aleksandar, 2024, Ekskluzivni intervju: patrijarh srpski Porfirije – Crkva će nastaviti da gradi mir. *Politika*, 7. Januar. URL: <https://www.politika.rs/sr/clanak/593063/Crkva-ce-nastaviti-da-gradi-mir>. (Pristupljeno 30. 8. 2024.).

²³ Grzymała-Busse, Anna, 2015, str. 49.

²⁴ Vidi o uticaju Crkve kada je reč o Kosovu istraživanja: Nova društvena inicijativa, 2024, *Kosovo-Serbia – A Different Approach*. URL: <https://newsocialinitiative.org/kosovo-serbia-a-different-approach/>. (Pristupljeno 30. 8. 2024.); Andrić Rakić, Milica, 2022, *Nova jabuka razdora: SPC u dijalogu o normalizaciji*. URL: <https://kfos.org/srb/publikacije/124/nova-jabuka-razdora-spc-u-dijalogu-o-normalizaciji>. (Pristupljeno 10. 8. 2024.).

Konačno, brojke kažu: prema najnovijem popisu, više od 81% građana Srbije izjašnjava se kao pravoslavni hrišćani.²⁵ Istraživanja javnog mnjenja dosledno pokazuju da se SPC svrstava među dve ili tri institucije kojima građani iz godine u godinu najviše veruju. Iako je njegova popularnost u blagom padu, patrijarh Porfirije je i dalje figura kojoj mladi u Srbiji, uzrasta od 15 do 30 godina, najviše veruju kada je reč o vodećim ljudima ključnih institucija.²⁶ Slučajevi iz drugih zemalja pokazuju da što je crkva više smatrana moralnim i nacionalnim autoritetom, to su njeni predstavnici igrali vidljiviju i direktniju ulogu u antirodnom pokretu.²⁷

3. DISKURS SPC O REPRODUKTIVNIM I LGBT PRAVIMA

Poput većine drugih pravoslavnih crkava – sa izuzetkom Ruske pravoslavne crkve i Vaseljenske patrijaršije – SPC nema dokument u kom bi sistematski iznela svoje socijalno učenje.

Kako navodi Ov Kristijan Norocel, u istočnoj i centralnoj Evropi religija često igra ulogu markera etničke pripadnosti u etno-nacionalističkim projektima, istovremeno podržavajući heteronormativnu koncepciju nacije kao proširene porodice pod vođstvom muškaraca.²⁸ Diskurs o visokom broju abortusa kao pokazatelju nacionalne propasti, uz predstavljanje žene-majke kao simbola i čuvara nacije, njenog svođenja na majčinsku ulogu i vezivanja za privatnu sferu kao komplementarnu javnoj, odnosno muškoj sferi, ima dugu tradiciju, posebno u post-socijalističkim državama istočne Evrope.²⁹ U Srbiji je povezivanje nataliteta s opstankom i odbranom nacije (bilo) dodatno intenzivirano usled ratova na prostoru bivše Jugoslavije.

²⁵ Republički zavod za statistiku, 2023, URL: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/vesti/20230616-st>. (Pristupljeno 10. 8. 2024.).

²⁶ Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS), 2024, *Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji za 2024. Godinu*, Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije, str. 121. URL: https://koms.rs/wp-content/uploads/2024/08/Alternativni_izvestaj_2024.pdf. (Pristupljeno 1.8.2024.).

²⁷ Paternotte, David, Kuhar, Roman, 2017, The Anti-Gender Movement in Comparative Perspective., u: Paternotte, David, Kuhar, Roman, (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*, London: Rowman & Littlefield International Ltd, str. 262.

²⁸ Norocel, Ov Cristian, 2015, The Panoptic Performance of Masculinity for the Romanian Ethno-Nationalist Project: Disciplinary Intersections in Populist Radical Right Print Media, *Journal of Diversity and Gender Studies (DiGeSt)* 2, no. 1–2, str. 145.

²⁹ Drezgić, 2010, str. 959.

Naime, debata o abortusu počinje 1993. kada tadašnji episkop zvorničko-tuzlanski Vasilije Kačavenda traži njegovu zabranu.³⁰ Ostali episkopi se ne pridružuju tom zahtevu. Dve godine kasnije (1995), donosi se novi Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenim ustanovama koji ostaje liberalan. Tada se ponovo iz Crkve diže glas protiv abortusa, ali ovoga puta u Božićnoj poslanici. Tada se on predstavlja kao pretnja opstanku nacije i kao moralno pitanje vezano za hrišćansko učenje, dok su žene – njihova emancipacija i egoizam – navedene kao krivci za niski natalitet. Kako Rada Drezgić navodi u svojoj analizi, kada se 2006. ponovo u Božićnoj poslanici govorilo o tome, odgovornost je podeljena između žena i muškaraca – oboje se definišu kroz prokreaciju, a ne samo žena – i uz to se poziv na milost prema ženama koje su imale abortus.³¹

Rada Drezgić opisuje debatu s početka devedesetih kao „forum na kojem se novi i stari politički akteri nadmeću za hegemonijski status svojih ideja o rodu i naciji, pojedincu i društvu“.³² Kasnije rasprave o ovim temama, uključujući i najnovije, odlikuje sličan karakter, odražavajući pokušaje dominantne verske zajednice, nekad manje, a nekad više uspešne, da učvrsti (ili možda tek osvoji) poziciju kolektivnog intelektualca i vrhovnog društvenog arbitra u pitanjima morala.³³

Slično tome, u analizi uloge Rimokatoličke crkve u Evropi, borba protiv roda se vidi kao preklapajuća sa jevanđelizacijom odnosno borbom protiv privatizacije religije.³⁴

U drugoj deceniji dvehiljaditih, Stevan Sremac i Danica Igrutinović ističu da argumenti iz crkvenog diskursa o abortusu više problematizuju demografska i nacionalna pitanja nego teološka.³⁵ U fokusu je natalitet, dok se podela na "mi" i "oni" konstruiše u odnosu na prihvatanje ili odbacivanje tradicionalnih rodnih uloga.³⁶ Godine 2013, Sveti arhijerejski sabor

³⁰ Drezgić, Rada, 2015, *Orthodox Christianity and Gender Equality in Serbia: On Reproductive and Sexual Rights*, u: Hassenstab, Christine, Ramet, Sabrina, (ur.), *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice*, str. 297.

³¹ Ibid, str. 302.

³² Drezgić, 2010, str. 959.

³³ Vidi: u Sloveniji Kuhar, Roman, 2017, *Changing gender several times a day: The anti-gender movement in Slovenia*, u: Paternotte, David, Kuhar, Roman, (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*, London: Rowman & Littlefield International Ltd, str. 219.

³⁴ Paternotte, David, Kuhar, Roman, 2017, "Gender ideology" in movement: Introduction., u: Paternotte, David, Kuhar, Roman, (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*, London: Rowman & Littlefield International Ltd, str. 13.

³⁵ Igrutinović, Danica, Sremac, Srđan i van den Berg, Mariecke, 2015, *Pride Parades and/or Prayer Processions: Contested Public Space in Serbia #Belgrade Pride 2014*, *Journal of Empirical Theology* 28, no. 2, str. 210.

³⁶ Ibid, str. 218.

SPC je u svom saopštenju zatražio od države zabranu abortusa osim u medicinskim slučajevima.³⁷ Taj zahtev, međutim, nije bio uslišen.

Kada je reč o LGBT pravima, SPC je slično crkvama u drugim pravoslavnim zemljama, ali i šire, pokazivala otpor prema njihovom unapređenju.³⁸ Naime, i druge crkve u Evropi su homoseksualnost posmatrale kao „neproduktivnu seksualnost“.³⁹ Takvo shvatanje proizlazilo je iz stava da seksualnost mora služiti biološkoj reprodukciji, a time i očuvanju nacije i njenih vrednosti.

Nik Jovčić-Sas izdvaja tri ključne teme u diskursu SPC kada je reč o LGBT populaciji: LGBT identiteti se prikazuju kao bolest, kao zlo uvezeno iz Zapadne Evrope ili moderne civilizacije, te kao simbol moralnog i kulturnog sunovrata.⁴⁰ Motiv „nametanja strane kulture“ prisutan je i u analizi crkvene štampe, gde se zapadna kultura često opisuje kao „kultura smrti“, svedena na materijalizam, dok se demokratija i ljudska prava interpretiraju kao instrumenti potčinjavanja drugih.⁴¹

Iako je Crkva više puta, kada je najavljivano održavanje parade ponosa, podizala glas protiv njih, čak i organizovala litije, Parade se zbog toga nisu otkazivale.

4. POLITIČKI I DRUŠTVENI KONTEKST U SRBIJI I RODNA RAVNORAVNOST

Godine 2016. predstavljen je Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji, nastao u saradnji Info Trauma centra i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Cilj paketa je bio, kako je objašnjeno, da nastavnicima pruži smernice za razgovor s decom o telu, seksualnosti, željenom i neželjenom kontaktu,

³⁷ Drezgić, 2015, str. 297.

³⁸ Aleksov, Bojan, Lackenby, Nicholas, 2023, ‘Symphonia’? A New Patriarch Attempts to Redefine Church–State Relations in Serbia, *Southeast European Studies* 71, no. 3, str. 427.

³⁹ Kuhar, Roman, 2015, Secularization of the Church, Clericalization of Society: Same-Sex Partnership Debates in Slovenia, u: Orthodox Christianity and Gender Equality in Serbia: On Reproductive and Sexual Rights, u: Hassenstab, Christine, Ramet, Sabrina, (ur.), *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice*, str. 271.

⁴⁰ Jovčić-Sas, Nik, 2018, The Tradition of Homophobia: Responses to Same-Sex Relationships in Serbian Orthodoxy from the Nineteenth Century to the Present Day, u: Chapman, Mark D, Janes, Dominic (ur.), *Genders and Sexualities in History: New Approaches in History and Theology to Same-Sex Love and Desire*, London: Palgrave Macmillan, str. 57-58.

⁴¹ Jovanov, Dejan, Lazar, Žolt, 2017, Serbian Orthodoxy Between Traditional and Universal Values: Discourse Analysis of the Journal *Orthodoxy*. *Sociološki pregled* 51, no. 1, str. 148-151.

prilagođeno školskom i srednjoškolskom uzrastu, kako bi se prepoznale i sprečile različite vrste seksualnog nasilja nad decom i mladima. Međutim, nakon kampanje da se ovaj paket zabrani koju su vodili konzervativni akademski krugovi, dobivši značajan medijski prostor, on je 2017. godine povučen.⁴² Crkva u ovom slučaju nije imala vidljivu ulogu.

Adriana Zaharijević ističe da je to bio prvi put da se pojam „rodne ideologije“ pojavio kao sporan okvir u javnom diskursu u Srbiji, pri čemu su neorganizovani, uglavnom raspršeni konzervativni intelektualci identifikovani kao glavni, ako ne i jedini nosioci tog narativa.⁴³ Ipak, Ivan Tranfić i Ana Dević podsećaju na značajnu ulogu političke stranke Srpski pokret Dveri, koja je zatražila ostavku ministra.⁴⁴ Konzervativni akademski krugovi i Srpski pokret Dveri navodili su kao ključne probleme promociju homoseksualnosti, „radikalnog individualizma, ekstremnog feminizma i totalitarne LGBT i rodne ideologije“.⁴⁵

Srpski pokret Dveri je desničarska politička stranka koja je prvobitno bila registrovana kao udruženje građana, odnosno organizacija civilnog društva. Kako navode na svom sajtu, prešli su put „od rada u NVO sektoru, preko pro-lajf kampanja i porodičnih šetnji, do relevantne parlamentarne političke stranke“⁴⁶. Ta politička stranka je u parlament ušla 2016. godine, dobivši na izborima nešto više od 5% glasova. Prvu porodičnu šetnju organizovali su 2011. godine, a već naredne objavili knjigu u kojoj se protive „ideologiji homoseksualizma“.⁴⁷

Za razliku od, na primer, susedne Hrvatske, gde je nastalo više organizacija civilnog društva posvećenih zaštiti tradicionalne porodice, zabrani abortusa i konzervativnim obrazovnim politikama⁴⁸, u Srbiji je ova scena ostala prilično oskudna, neuticajna i mahom nevidljiva javnosti. Takođe, dok su pojedini pokreti u drugim zemljama, poput Hrvatske ili Francuske, nastojali da svoje aktivnosti predstavljaju kao šire od crkvenih i inkluzivnije, u Srbiji

⁴²Zaharijević, Adriana, *Habemus Gender: The Serbian Case*. URL: <https://feministiq.net/en/habemus-gender-the-serbian-case/>

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Dević, Ana, 2021, *Paradoxes of Gender Politics: Nationalism, Patriarchy and the Hijacked Feminism of the New Right in Serbia*, *Nationalism and Ethnic Politics*, 27:2; Tranfić, Ivan, 2023-2024, *For Family, God, and Country: A Comparative Study of the Emergence of Anti-gender Movements in Southeast Europe*, neobjavljena doktorska disertacija, La Scuola Normale Superiore, 2023.

⁴⁵Tanjug, 2017, "Seksualizacija dece iza programa Ministarstva prosvete", *RTV*, 17. april. URL: https://rtv.rs/sr_lat/politika/seksualizacija-dece-iza-programa-ministarstva-prosvete_817194.html. (Pristupljeno 15.7.2024.).

⁴⁶ Naslovna strana, Srpski pokret Dveri, 2024. URL: <https://dveri.rs>. (Pristupljeno 14. 9. 2024.).

⁴⁷ Tranfić, Ivan, 2023-2024, str. 161.

⁴⁸ Petričušić, Antonija, Čehulić, Mateja, Čepo, Dario, 2017, *Gaining Political Power by Utilizing Opportunity Structures: An Analysis of the Conservative Religious-Political Movement in Croatia*, *Croatian Political Science Review* 54, no. 4, str. 69.

za tim nije bilo potrebe. Jer jedino Crkva ima kapacitet da artikuliše ove stavove i ostvari značajniji uticaj.

Ivan Tranfić u svom doktoratu ističe da do 2019. godine u Srbiji nije došlo do formiranja antirodnog pokreta koji bi bio uporediv sa onima u zemljama poput Rumunije, Francuske ili Hrvatske.⁴⁹ Takođe, navodi da su antirodne mreže u Srbiji relativno slabo razvijene – obuhvataju tek nekoliko nevladinih organizacija, ali bez decentralizovanih mreža građanskih inicijativa širom zemlje. Među akterima su oprezna SPC, koja izbegava dublje angažovanje sa civilnim društvom i desničarsko civilno društvo sa vrlo ograničenom infrastrukturom, resursima i malim uticajem. Antirodna mreža sastoji se još od razasutih konzervativnih akademskih krugova, ponekog laičkog pravoslavnog udruženja⁵⁰, pomenute stranke “Dveri” i nekoliko inicijativa protiv pobačaja.⁵¹ U međuvremenu, nakon jednog ciklusa izbora koji je mahom cela opozicija bojkotovala, Srpski pokret Dveri, kao deo koalicije „Nacionalno okupljanje“, na parlamentarnim izborima u decembru 2023. sa 2,76 odsto glasova nije prešao cenzus, a dugogodišnji predsednik partije je zbog toga dao neopozivu ostavku. Dok je ova partija mahom marginalizovane, predsednica stranke Zavetnici sa kojom su bili u koaliciji, Milica Đurđević Stamenkovski je iz opozicije ušla u novu Vladu, postavši ministarka za brigu o porodici i demografiju. To nije bio prvi put da vladajuća Srpska napredna stranka kooptira aktere sa kojima “deli” biračko telo, ali i da kooptira pitanja poput nataliteta i demografije odnosno radikalno desničarski narativ o njima.⁵² Naime, na mestu ministarske, Đurđević Stamenkovski izjavila je da je “strateško opredeljenje države da sačuva tradicionalnu porodicu nasuprot pokušajima vok kulture da se izvrši eutanazija porodice kakva oduvek postoji”⁵³, da je to odbrana hrišćanske civilizacije, kao i da je porodica u srži svih nacionalnih interesa. Nakon

⁴⁹ Tranfić, Ivan, 2023-2024, str. 49.

⁵⁰ Kako navodi Ivan Tranfić, dve antirodne organizacije civilnog društva odstupaju od dominantnog modela u kojem je akcenat na održanju nacije i demografiju. To su organizacije Izaberi život i Centar za bebe, koje su ukorenjene u malim protestantskim zajednicama, i koje stavljaju naglasak na opstanak tradicionalne porodice, a ne Srbije.

Ibid, str. 172.

⁵¹ Tranfić, Ivan, 2023-2024.

⁵² Ibid.

⁵³ Đurđević Stamenkovski pozvala građane da započnu demografsku obnovu nacije, 2024, *NI*, 23. septembar. URL: <https://n1info.rs/vesti/djurdjjevic-stamenkovski-pozvala-sve-gradjane-da-zapocnu-demografsku-obnovu-nacije/>. (Pristupljeno 1.10.2024.).

više slučajeva akušerskog nasilja, izjavila je da su priča o akušerskom nasilju i lošim uslovima u porodilištu “deo globalne agende protiv rađanja u Srbiji”⁵⁴ koja se vodi 20 godina.

Drugim rečima, srpske vlasti istovremeno formalno ispunjavaju zahteve EU u procesu pridruživanja, dok domaćem biračkom telu šalju suprotnu poruku. Na taj način stvara se slika, kako primećuju Koen Slotmekers i Ivan Tranfić, da se liberalne politike prihvataju isključivo zbog pritiska EU.⁵⁵ Promene postoje, ali su spore.

S obzirom na to da država sama generiše konzervativne porodične politike, slično kao u Mađarskoj, i kooptira aktore koji promovišu ove narative, nije iznenađujuće što krajnje desničarske stranke imaju kratak politički vek i ograničenu podršku. Takođe, pokreti i antirodne nevladine organizacije s minimalnim resursima ne uspevaju da ostvare uticaj na društvo. Međutim, za razliku od Mađarske, država Srbija je kandidat za punopravno članstvo u Evropskoj uniji i ona još treba da uskladi svoje zakonodavstvo sa propisima EU, zbog čega je situacija složena.

Delovanje SPC, kao stožera okupljanja i pokretača konkretnih akcija protiv određenih rodnih politika, zakonskih rešenja i/ili događaja, a koje se ne svodi na oblikovanje javnog mnjenja i društvenih vrednosti, dolazi sa izvesnim zakašnjenjem, uprkos što je i ranije potencijalno bilo preduslova da izvrši snažniji uticaj na državnu politiku.

Kako je već pomenuto, pokušaji Crkve da utiče na zakonodavstvo u vezi sa abortusom, ili na održavanje parade ponosa, zatim promenu zakonskih rešenja poput Zakona o zabrani diskriminacije nisu bili odviše uspešni. Naime, početkom marta 2009, novi predlog Zakona o zabrani diskriminaciji povučen je 16 sati pre skupštinske rasprave. Razlog tome je bio što je SPC zajedno sa drugim tradicionalnim crkava i verskim zajednicama iznela primedbe na predlog ovog Zakona, ističući kao posebno sporne članove kojima se garantuje sloboda promene veroispovesti odnosno sprečava diskriminacija na osnovu polne orijentacije. Ipak, Zakon je iste godine usvojen bez većih izmena.⁵⁶

⁵⁴ Đurđević Stamenkovski: Priče o akušerskom nasilju deo globalne agende protiv rađanja dece u Srbiji, 2024, *NI*, 23. jul. URL: <https://n1info.rs/vesti/djurdjevic-stamenkovski-price-o-akuserskom-nasilju-deo-globalne-agende-protiv-radjanja-dece-u-srbiji/>. (Pristupljeno 1.10.2024.).

⁵⁵ Slootmaeckers, Koen, 2023, *Coming in: Sexual politics and EU accession in Serbia*. Manchester University Press, str. 45; Tranfić, Ivan, 2023-2024.

⁵⁶ Drezgić, Rada, 2015, str. 307.

Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) Srbija je ratifikovala 21. novembra 2013. godine, a ona je stupila na snagu 1. avgusta 2014. Iako je u nekim zemljama izazvala veliki otpor, u Srbiji je njena ratifikacija prošla uglavnom bez glasova otpora.⁵⁷

5. DISKURS SPC O RODU I RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI

Februara 2021, za patrijarha je izabran dotadašnji mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije, koji je negovao više nego dobre odnose sa većinskom zajednicom u Zagrebu.⁵⁸ Nazivan je čovekom dijaloga. Pripada mlađoj generacija crkvenih lidera, za razliku od svoja dva prethodnika, školovao se u inostranstvu, govori više jezika i upoznat je za savremenim društvenim kretanjima. Za tri godine koliko je na čelu SPC, nekoliko oblasti delovanja izdvojile su se kao prioritete: pitanje Kosova, kultura sećanja i otpor rodnoj ideologiji. U širem kontekstu, posebno je značajna pomirateljska uloga patrijarha u odnosima u regionu, kao i vešta crkvena diplomatija među pravoslavnim crkvama.⁵⁹ Što se tiče unutrašnje situacije u SPC, primetna je centralizacija koja podrazumeva sve manji broj međusobno disonantnih glasova SPC u javnom prostoru. Međutim, za potrebe rada kratko ću se usmeriti na one teme koja su od važnijeg značaja za analizu trenutnih političkih i društvenih okolnosti.

Kada se razmatra pitanje Kosova, ilustrativni su rezultati istraživanja sprovedenih među srpskom populacijom na Kosovu 2022. i 2.24. godine. Na pitanje s kim bi Vlada Kosova trebalo da pregovara o potrebama srpske zajednice, 51% ispitanika sa Severa Kosova i čak 80% u ostatku teritorije kaže da je to SPC.⁶⁰ U drugom istraživanju, sprovedenom 2022, ukazano je na to da SPC može biti ključni tvorac, ali i potencijalni uništitelj bilo kakvog dogovora između

⁵⁷ Zanimljivo je da je ova tema u 2024. vraćena na dnevni red. Naime, patrijarh Porfirije je u intervjuu datom za Božić (7.1.2024) u dnevnim novinama „Politika“ pomenuo i Istanbulsku konvenciju. Kritikujući Zakon o rodnoj ravnopravnosti, istakao je: „Predviđeno je da to bude krovni, sveobuhvatni zakon, platforma za implementaciju tzv. Istanbulske deklaracije, tako da će zakonski biti afirmisana mogućnost da npr. adolescenti menjaju pol, hormonima ili hirurški.” (Apostolovski, Aleksandar, 2024). Međutim, u Istanbulskoj konvenciji rod označava „društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i attribute koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarca”, a menjanje pola se ne spominje (Savet Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici., str. 5.. Istanbulsku konvenciju je pomenula i Margaret Pters u svom govoru u Narodnoj biblioteci u Beogradu (mart, 2024), opisujući je kao jednim od dokumenata kojim se moć prebacuje na “nosioc globalne uprave” (Pters, Margaret, 2024, Istorijski pregled rodne ideologije na Zapadu s posebnim osvrtom na stanje u Srbiji danas, *Pravoslavljje*, 15. mart, str. 9-10).

⁵⁸ Aleksov, Bojan, Lackenby, Nicholas, 2023, str. 416.

⁵⁹ Ibid, str. 418-424.

⁶⁰ Nova društvena inicijativa, 2024, str. 14-15.

Beograda i Prištine, te da bez obzira na način na koji će upotrebiti svoj uticaj, SPC je akter kojeg nije moguće zaobići u ovom procesu.⁶¹

Te okolnosti pozicioniraju SPC kao ključnog aktera na društveno-političkoj sceni, čija tišina ili angažman mogu imati presudan uticaj na političku dinamiku, što vlasti nesumnjivo prepoznaju. S druge strane, Crkva je takođe svesna da je ovo pitanje izuzetno delikatno kada se sagleda kroz prizmu realne politike.

Međutim, uzimajući u obzir broj saopštenja (beseda, izjava) koja dolaze iz Patrijaršije – bilo da ih "potpisuje" patrijarh, portparol SPC ili Sinod – i skupova koje organizuje SPC, tema od centralnog značaja za SPC je pitanje rodne ravnopravnosti.

Zuzana Radzik ukazuje na to da je rodna ideologija postala novi "neprijatelj" iliberalnog krila Crkve u Poljskoj⁶², dok Elžbjeta Koroljčuk navodi da je u Poljskoj antirodna akcija predstavljala novu strategiju Katoličke crkve, čiji je cilj disciplinovanje liberalnih katolika naročito u periodu nakon crkvenih skandala.⁶³ Ovo bi moglo biti relevantno i za kontekst Srbije, iako bi zahtevalo detaljnije istraživanje.

Tokom svog govora na „Litiji za spas Srbije“⁶⁴ patrijarh Porfirije je, između ostalog, istakao da su lekcije koje promovišu rodnu ideologiju potajno uključene u udžbenike za osnovne i srednje škole, bez prethodnog obaveštavanja javnosti⁶⁵. On je potom zahtevao od vlasti da se odmah povuku svi udžbenici, priručnici i dodatni nastavni materijali sa takvim sadržajem iz škola i predškolskih ustanova. Ubrzo je Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja izdao nalog izdavačima da revidiraju delove obrazovnih materijala koji se odnose na rodni i seksualni identitet. U skladu sa tim, Ministarstvo prosvete je zatražilo od sedam izdavača udžbenika iz biologije za osmi razred da izmene navodno sporne lekcije, što je potom i realizovano.⁶⁶

⁶¹ Andrić Rakić, Milica, 2022, str. 20.

⁶² Korolczuk, Elżbieta, Graff, Agnieszka, 2018, Gender as 'Ebola from Brussels': The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 43, no. 4, str. 804.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Vidi stranu 1-2.

⁶⁵ Desetine hiljada vernih na svenarodnom molebanu za očuvanje porodice., 2022, *čudo.rs*, 11. septembar. URL: <https://www.cudo.rs/десетине-хиљада-верних-на-свенародно> (Pristupljeno 1.9.2024.).

⁶⁶ Georgievski, Jovana, 2022, Srbija i obrazovanje: Šta (ne)će biti u novim udžbenicima iz biologije i da li će 'nastavnica' postati zabranjena reč, *BBC News Serbian*, 21. novembar. URL: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63658998>. (Pristupljeno 1.9.2024.).

Ustavni sud Republike Srbije je 27. juna 2024. privremeno obustavio primenu Zakona o rodnoj ravnopravnosti, onog koji je pokrenuo lavinu reakcija u javnosti.⁶⁷

Naime, usvajanju tog Zakona 2021. godine prethodile su javne rasprave o njegovom nacrtu, ali Crkva u njima nije učestvovala. Tokom prve jave rasprave 2018, svoje primedbe su podnele organizacije Srpski pokret Dveri, Porodični sabor Beograd i Udruženje „Pravoslavna porodica“. Predstavnicu pokreta „Dveri“ predložila je da se termin „rod“ izbriše iz zakona i zameni terminom „pol“, dodavši da je Zakon neustavan, budući da Ustav Republike Srbije ne prepoznaje kategorije roda.⁶⁸ Tokom druge javne rasprave 2021. nije učestvovala nijedna organizacija ili politički pokret s desnog političkog spektra.⁶⁹ Nakon što je Zakon donesen, osam aktera podnelo je zahtev za ocenu njegove ustavnosti.⁷⁰ Dva njegova člana (čl. 37 i 44) izazvala su najviše kritika: uvođenje kategorije roda⁷¹ i primena rodno osetljivog jezika. Ovaj Zakon je trebalo da stupi na snagu tri godine nakon usvajanja (1. maja 2024), što se nije dogodilo jer je ustavni sud u junu 2024. doneo Rešenje u kom se fokusira na lingvistički aspekt Zakona, postavljajući pitanje da li se zakonskim odredbama mogu nametati pravila koja pripadaju domenu lingvističke nauke.⁷² Rešenje je dostavljeno Narodnoj skupštini Republike Srbije, kao donosiocu Zakona, s rokom od 30 dana za iznošenje mišljenja. Taj rok je istekao krajem jula 2024. godine, ali javnosti još uvek nisu dostupne informacije o daljoj sudbini Zakona.⁷³

Glavni akter u borbi protiv ovog Zakona bila je SPC. Njeni velikodostojnici su više puta, u različitim prilikama, govorili protiv Zakona. Ona je bila i inicijator i organizator skupova koji su obuhvatali široku koaliciju antirodних aktera, uključujući i međunarodne, razvivši slojevit

⁶⁷ Krstić, Ana, 2024, Privremeno obustavljena primena Zakona o rodnoj ravnopravnosti. URL: <https://www.otvorenaraprasudja.rs teme/ustavno-pravo/privremeno-obustavljena-primena-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti# ftn8>. (Pristupljeno 1.9.2024.).

⁶⁸ URL: https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/izvestaj_o_sprovedenoj_javnoj_raspravi_o_nacrtu_zakona_o_rodnoj_ravnopravnosti_19.07.2018_0.pdf. (Pristupljeno 1.8.2024.).

⁶⁹ URL: <https://minljmpdd.gov.rs/wp-content/uploads/2024/04/3-Izvestaj-o-sprovedenoj-javnoj-raspravi-o-Nacrtu-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti.pdf>. (Pristupljeno 1.8.2024.).

⁷⁰ Krstić, Ana, 2024.

⁷¹ Član 6 Zakona kaže da „rod označava društveno određene uloge, mogućnosti, ponašanja, aktivnosti i atribute, koje određeno društvo smatra prikladnim za žene i muškarce uključujući i međusobne odnose muškaraca i žena i uloge u tim odnosima koje su društveno određene u zavisnosti od pola“. URL: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>. (Pristupljeno 1.8.2024.).

⁷² Inače, zanimljivo je napomenuti da je Advokatska kancelarija Radić podnela zahtev Ustavnom sudu da se spreči primena Zakona dok se ne razjasni značenje pojma „rod“. Ipak, Sud je fokus stavio na pitanje upotrebe rodno osetljivog jezika.

⁷³ Krstić, Ana, 2024.

diskurs o rodu, rodnoj ravnopravnosti i rodno osetljivom jeziku. Analizirajući taj diskurs, postavljajući tri ključna pitanja: kako se pitanje roda i rodne ravnopravnosti uobličava u tekstovima, koji se argumenti pritom koriste – sekularni ili/i teološki – i, konačno, na koji način se diskursom konstruiše dihotomija „mi“ i „oni“.

Za potrebe ovog rada izvršila sam selekciju četiri teksta različitih žanrova. Prvi tekst je Vaskršnja poslanica 2023. godine (16. 4. 2023)⁷⁴, drugi je deo intervjuja koji je patrijarh Porfirije dao za Božić 2024. za dnevne novine „Politika“.⁷⁵ Sredinom januara (16.1), 2024, u Narodnoj biblioteci Srbije održan je naučni skup „Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti“, u organizaciji SPC i Matice srpske, nakon čega je izdato saopštenje u 11 tačaka, koje je predmet ove analize.⁷⁶ Četvrti tekst je uvodna reč patrijarha Porfirija koju je održao na drugom skupu, sada pod nazivom „Pravni aspekti i posledice primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti“, sredinom marta (14.3.2024), na istom mestu i u istoj organizaciji.⁷⁷ Iako bi korpus mogao biti znatno širi, imajući u vidu saopštenja portparola SPC, izveštavanje verskih medija, kao i povremene izjave sveštenstva i episkopa o ovom pitanju, za potrebe ovog istraživanja fokus je stavljen na pomenute tekstove zbog njihove žanrovske raznovrsnosti, te važnosti koju imaju, a što će u nastavku biti objašnjeno. Tekstovi će biti analizirani hronološki, kako bi se i prikazale moguće promene u diskursu, odnosno naglašavanje jedne vrste argumenata, naspram drugih.

Vaskršnje poslanice SPC imaju duboki značaj, bilo da se bave teološkim, pastirskim ili moralnim temama. Ove poslanice pružaju priliku patrijarhu i episkopima da se obrate svim vernicima i vernicama, ističući pitanja koja Crkva smatra ključnim za veru i društveni život u datom trenutku.

Intervju patrijarha Porfirija za dnevni list “Politika” ima poseban značaj, ne samo zato što se obraća najširoj javnosti i biva prenet u gotovo svim drugim medijima, već i zbog

⁷⁴ Sveti arhijerejski Sabor Srpske pravoslavne crkve, 2023, Vaskršnja poslanica, *spc.rs*, 16. april. URL: <https://spc.rs/sr/news//9276.vaskrsnja-poslanica-srpske-pravoslavne-crkve.html>. (Pristupljeno 1.8.2024.).

⁷⁵ Apostolovski, Aleksandar, 2024.

⁷⁶ Zaključci Naučnog skupa „Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti“, 2024, *spc.rs*, 25. januar. URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh//10575.zakljucici-naucnog-skupa-%E2%80%9Esrpski-identitet,-srpski-jezik-i-zakon-o-%C2%A0rodnoj-ravnopravnosti%E2%80%9C.html>. (Pristupljeno 1.8.2024.).

⁷⁷ Porfirije, patrijarh SPC, 2024, Patrijarh Porfirije: Ne pristajemo da bilo kome zbog toga što govori srpskim jezikom budu uskraćena ljudska prava, a pogotovu da zbog toga bude kažnjavan, *spc.rs*, 14. mart. URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh//10785.patrijarh-porfirije-ne-pristajemo-da-bilo-kome-zbog-toga-sto-govori-srpskim-jezikom-budu-uskracena-ljudska-prava-a-pogotovu-da-zbog-toga-bude-kaznjavan.html> (Pristupljeno 1.8.2024.).

činjenice da je patrijarh nakon ustoličenja odlučio da retko daje intervjue. Umesto toga, preusmerio se na digitalne platforme, očigledno svestan uticaja društvenih mreža. Patrijarh je na njima vrlo aktivan, redovno se objavljuju njegove aktivnosti, fotografije i delovi govora. Njegov profil na Fejsbuku ima preko 40.000 pratilaca, dok ga na Instagramu prati više od 146.000 korisnika. Dodatno, njegove aktivnosti detaljno se beleže i prenose na zvaničnoj internet stranici SPC, gde se redovno objavljuju njegove besede, izveštaji sa susreta i propratne slike.

Ipak, novinari nemaju priliku da mu postavljaju pitanja, što značajno ograničava dvosmernu komunikaciju. Intervjui se uglavnom realizuju jednom godišnje ili čak ređe, što im dodatno povećava važnost. Obično ih vode novinari bliski Crkvi.

Kada je reč o skupovima, održanim u januaru i martu 2024. godine, oni su okupili široku koaliciju ujedinjenu oko pitanja Zakona o rodnoj ravnopravnosti, pri čemu se SPC, kako je pomenuto, istakla kao ključni akter, inicijator, te svojevrtni duhovni pokrovitelj ovih događaja.

Prvom skupu su prisustvovali stručnjaci iz različitih oblasti koji se protive Zakonu: lingvisti iz Matice srpske i Odbora za standardizaciju srpskog jezika Srpske akademije nauka i umetnosti, profesori, pravnici, predstavnici sveštenstva, kao i intelektualci izrazito desnih stavova. Prisustvovala je i ministarka prosvete i ministar za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, koji su, uprkos tome što predstavljaju Vladu koja ima većinu u Narodnoj skupštini koja je usvojila Zakon.

Na plakatu kojim je najavljivan taj skup nalazi se fotografija građana i građanki u šetnji iznad kojih se vijori srpska zastava.

Skoro dva meseca kasnije, 14. marta 2024. godine, održan je nastavak prethodnog skupa pod nazivom „Pravni aspekti i posledice primene Zakona o rodnoj ravnopravnosti“. Kao i prvi put, uvodne reči dali su patrijarh SPC i predsednik Matice srpske, nakon čega su govorili pravnici, advokati, profesori i teolozi. Ponovo su prisustvovali predstavnici državnih institucija, dok je glavno predavanje održala Margaret PETERS, Amerikanka iz Brisela i jedna od vodećih figura globalnog antirodnog pokreta.⁷⁸

⁷⁸ Vidi spisak učesnika i učesnica: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh//10786.naucni-skup-%E2%80%9EPravni-aspekti-i-posledice-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti%E2%80%9C.html>. (Pristupljeno 1.8.2024.).

5.1. *Vaskršnja poslanica*

U Vaskršnjoj poslanici, rod se javnosti predstavlja kao višestruka pretnja: prvo kao opasnost po duhovne, kulturne i društvene vrednosti, zatim kao napad na jezik i kulturu. Rodno osetljivi jezik i rodna ravnopravnost označavaju se kao strane i neprirodne pojave, suprotne tradiciji i „bogoustanovljenim“ vrednostima.

Za razliku od drugih tekstova koji su predmet analize, ovde su teološki argumenti dominantni, što odgovara žanru poslanice. Pre nego što se uvede kritika Zakona, vernici i vernice podsećaju se na biblijsku priču o Sodomi i Gomori. Ova priča, kako se prenosi u Vaskršnjoj poslanici, opisuje stanovnike koji su živeli u privlačnoj i naprednoj civilizaciji, ali su zbog svog „bestidnog života“ otuđenog od bogolikosti i milosti Božije doživeli uništenje. Time se sugerise da prividni progres vodi ka moralnom padu i udaljavanju od vere. U skladu s tim, arhijereji povlače paralelu sa sadašnjošću, naglašavajući da su za očuvanje identiteta i opstanka naroda presudni vera, molitva, pravednost i duhovno zdravlje.

Nakon toga, fokus prelazi na rodno-osetljivi jezik, koji se prikazuje kao pretnja braku i porodici – shvaćenim kao „bogoustanovljenim svetinjama“ i prirodnim oblicima čovekovog postojanja. Diskurs poslanice „materijalnu blagodat“ suprotstavlja „Božjem poretku“, „ekonomski napredak“ „duhovnom zdravlju“, implicitno sugerisući da je izbor između tih krajnosti, odnosno odabir ispravnog puta, ključan za opstanak društva.

Na osnovu toga, „mi“ se konstruiše kao Crkva, narod i tradicionalno društvo – „mi“ karakteriše moralna superiornost, pravednost i ugroženost. Nasuprot tome, „oni“ su manjine, promoteri rodne ideologije i LGBT prava, koji se predstavljaju kao pretnja nacionalnom identitetu, porodici i jeziku.

5.2. *Intervju sa patrijarhom spc*

Patrijarh Porfirije u intervjuu predstavlja rodno osetljivi jezik kao pretnju tradicionalnim vrednostima i napad na identitet, pri čemu se naglašava da je Zakon o rodnoj ravnopravnosti deo šire agende, konkretno platforme za promovisanje promene pola kod adolescenata.⁷⁹ Obraćajući se javnosti putem sekularnog medija povodom Božića, patrijarh koristi evokativne

⁷⁹ Apostolovski, Aleksandar, 2024.

i snažno obojene izraze poput „dženderizacija“, „ekstremno nasilna“ promena jezika, „najradikalnija reforma od Vuka Karadžića do danas“ i „jezički masakr.“⁸⁰

Ovi termini, u zemlji u kojoj se prethodno dogodila dva masovna ubistva u kojima su žrtve bili mladi ljudi, i gde izrazi poput „ekstremno nasilje“ i „masakr“ nose snažne asocijacije na traumatične događaje, dodatno pojačavaju emotivni intenzitet poruke. Takav jezik može poslužiti mobilizaciji javnosti putem izazivanja straha od navodne nadolazeće opasnosti, ali istovremeno i proizvesti suprotne reakcije – kritiku zbog upotrebe preterano emotivnog i alarmantnog diskursa. Neki delovi javnosti tumače ovakav diskurs kao nesrazmeran, pogotovo imajući u vidu da akutni problemi, poput stvarnog nasilja u društvu, deluju znatno manje istaknuto na listi prioriteta Crkve.

Argumenti patrijarha su pretežno sekularni, pri čemu je ključni protivustavnost Zakona o rodnoj ravnopravnosti, uz oslanjanje na autoritet pravnih stručnjaka i relevantnih institucija naklonjenih stavovima Crkve po pitanju rodno osetljivog jezika i uopšte važnosti poštovanja tradicionalnih vrednosti. Takođe, ističe praktičnu neodrživost i dodatnu birokratizacija koju bi uvođenje rodno senzitivnog jezika po njemu prouzrokovalo. Posebno se naglašava tvrdnja da bi „silna birokratija,“ od preduzeća do ustanova, bila zadužena za praćenje i kažnjavanje svakog odstupanja, iako ovakve odredbe nisu eksplicitno navedene u samom Zakonu.

Dodatno tvrdi da Zakon nalažu jednak broj muškaraca i žena u svim oblastima i zanimanjima, bez obzira na njihove specifičnosti i druge faktore, čim se karakteriše kao totalitaran i diskriminatoran.

Teološki argumenti prisutni su u meri u kojoj se Zakon – odnosno uvođenje rodno senzitivnog jezika i rodne ravnopravnosti – predstavlja kao suprotnost veri u Hrista. Bez detaljnijih objašnjenja, naglašava se da bi pristajanje na ovakve promene predstavljalo izdaju Crkve.

„Mi“ se ponovo konstruiše kao Crkva, narod i stručnjaci⁸¹, odnosno „ogromna diskriminisana većina“ – čuvari tradicije, ustava, jezika i morala – naspram „njih,“ promotera rodne ideologije, povezanih s globalnim agendama koji su pretnja porodici, veri i identitetu. Među „njima“ se nalaze i narodni poslanici koji su izglasali Zakon koji patrijarh vidi kao

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Pod stručnjacima se podrazumevaju muškarci i žene koje o svojim stručnim zvanjima govore u muškom rodu, zagovarajući tezu da bi korišćenje ženskog roda u nazivima zanimanja i titulama bilo protivno jezičkoj normi odnosno da se za nazive zanimanja i titula treba koristiti generički muški rod.

neustavan. Čak postavlja pitanje: „Ko garantuje da to neće ponoviti?“⁸², čime implicira da će narodni poslanici možda mogu ponovo prekršiti Ustav Srbije. Ova kritika predstavlja jednu od svega dve upućene vladajućoj partiji od uvođenja u tron patrijarha Porfirija. Budući da je prva u nizu kritika izrečenih u kontekstu protivljenja Evroprajdu, to može da ukazuje na područja potencijalnog konflikta, odnosno na one teme u kojima Crkva nastoji da ojača svoj uticaj.

5.3. Skupovi povodom zakona o rodnoj ravnopravnosti

Ton zaključaka sa prvog skupa „Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti”, koji su potpisali svi učesnici i učesnice, bio je izrazito emotivan. Na dve stranice teksta, u 11 tačaka, reč „nasilje“ ponovljena je četiri puta, osvrćući se na „nasilje nad srpskim jezikom“, „srpskim identitetom“, „pravno nasilje“ koje Zakon uvodi, kao i na „nasilnost“ načina njegove primene.⁸³ Stranost i nametnutost rodno senzitivnog jezika „odozgo“ i „spolja“ dodatno su naglašeni upotrebom termina „džender“, koji se dosledno pojavljuje uz reč „rod“ (pod znacima navoda).

Kao ključni problem ističe se obaveznost primene rodno osetljivog jezika, koji se u diskursu povezuje sa totalitarnim ideologijama, poput komunizma. Pomenuto zakonsko rešenje se opisuje kao uvođenje „verbalnog delikta“, za koji se predviđaju novčane i zatvorske kazne, uz tvrdnju da će njegovu primenu nadzirati „deset hiljada komesara“.⁸⁴

Rodno osetljiv jezik se predstavlja kao deo šire rodne ideologije, i uobličava kao strana i neprirodna konstrukcija povezana sa „antihrišćanskim i anticivilizacijskim određenjima“⁸⁵, te kao pretnja srpskom jeziku, identitetu i kulturi. Agenda onih koji ga nameću opisuje se kao pokušaj promene svesti, mišljenja i života srpskog naroda i društva. Pritom se posebno opasnim ističe promocija LGBT vrednosti, od vrtića i škola do svakodnevnog života građana. Osim figure ugroženog deteta i uopšte omladine, ugrožena je i SPC jer se Zakonom narušava njena autonomija.⁸⁶ Konačno, rod se uokviruje u kontrastu sa polom, što prema tumačenju učesnika i učesnica skupa Zakon čini i po ovom osnovu antiustavnim jer se rod ne pominje u Ustavu.

⁸² Apostolovski, Aleksandar, 2024.

⁸³ Zaključci naučnog skupa: Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti., 2024, *spc.rs*, 25. januar. URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh/10575.zakljucci-naucnog-skupa-%E2%80%9Esrpski-identitet,-srpski-jezik-i-zakon-o-C2%A0rodnoj-ravnopravnosti%E2%80%9C.html>. (Pristupljeno 1.8.2024.).

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ U tački 9, navodi se: “Zakonom o rodnoj ravnopravnosti grubo se narušava unutrašnja autonomija Srpske Pravoslavne Crkve, kao i ustavna odvojenost crkava i verskih zajednica od države.” Ibid.

Konačno, pretnja je pojačana apokaliptičnim scenarijima, pominjanjem uvođenja „stotinu različitih rodova“⁸⁷ uz mogućnost njihovog daljeg umnožavanja.

Tekst se oslanja pretežno na sekularne argumente – pozivanje na nauku, lingvistiku i pravne osnove. Lingvistički argumenti odnose se na feminitive, koji se karakterišu kao neprirodne jezičke strukture ili „antijezik“. Pravne tvrdnje se usmeravaju na neustavnost određenih odredbi, dok se društveni argumenti – najprisutniji i najdominantniji – baziraju na očuvanju srpskog identiteta. Teološki argumenti prisutni su u mnogo manjoj meri i mahom se radi o moralnim vrednostima, poput „bogomdarovane slobode“ kao univerzalnog prava.

„Mi“ se konstituiše kao apsolutna većina građana Srbije, institucije koje su organizatori skupa, naučnici i intelektualci koji brane tradicionalne vrednosti braka i porodice. S druge strane, „oni“ su zakonodavci, poimence državne institucije koje podržavaju Zakon (poverenica za zaštitu ravnopravnosti) i LGBT zajednica, koji se označavaju kao apsolutnu manjina. „Mi“ se ponovo predstavljaju kao čuvari tradicije, jezika i identiteta, koji brane moral, pravdu i nauku dok su „oni“ konstruisani kao agresivna, ideološki motivisana pretnja opstanku društva.

Patrijarh je u uvodnom obraćanju na otvaranju skupa sredinom januara kratko istakao koncept „nepodeljenosti srpske kulture“ koja se protivi Zakonu, naglašavajući njegovu neprirodnost i potencijalnu opasnost po mlade generacije kroz, kako je naveo, „brejnvošing“⁸⁸. Međutim, u martu je bio znatno direktniji, govoreći o aklamativnoj podršci dobijenoj nakon prvog skupa, i nastupao je ne samo kao branitelj interesa srpskog pravoslavnog naroda, već i drugih naroda koji žive u Srbiji.⁸⁹

Pitanje roda u obraćanju patrijarha SPC na ovom skupu uokviruje se kao pretnja tradicionalnim porodičnim vrednostima, nacionalnom identitetu, jeziku i načinu života. Zakon o rodnoj ravnopravnosti predstavlja se kao narušavanje prirodnih i kulturnih osnova srpskog društva i njegove kohezije. Ključna metafora je „grba“⁹⁰ – nešto što je suštinski i trajno deformisano, bez mogućnosti popravljjanja. Sintagma „roditelji 1 i 2, 3 i 4“ simbolizuje

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Kao i termin „džender“ koji se koristi kako bi se istakla stranost samo pojma, i termin „brejnvošing“ patrijarh ne prevodi, dok na internet stranici Srpske pravoslavne crkve, gde je objavljen njegov integralni govor, reč nije transkribovana, već napisana na engleskom jeziku. Vidi: Porfirije, patrijarh SPC, 2024.

⁸⁹ „I zaista, gotovo aklamativna podrška sveukupne javnosti posle našeg skupa održanog na ovom mestu pre dva meseca, pogotovu njegovim Zaključcima, snažno manifestuje da naš srpski pravoslavni narod, ali i drugi narodi sa kojima delimo zrake sunca i vazduh koji udišemo, neće da naredna pokolenja dolaze na svet unapred ‘grba’.” Ibid.

⁹⁰ Ibid.

dehumanizaciju porodičnih odnosa, dok se tradicionalne uloge majke i oca ističu kao prirodne i nezamenljive. Rodna ravnopravnost i LGBT prava povezuju se sa pokušajem „promene svesti“ od najranijeg uzrasta.

Argumentacija se oslanja na sekularne elemente, posebno kroz pozivanje na demokratska načela i odbranu ljudskih prava i sloboda, a Zakon se opisuje kao suprotan osnovnim principima demokratije. Izražava se strah od „kazni“ za upotrebu srpskog jezika i protivljenje „namerama“ da se promene način života i etos društva.

Naglašava se neprihvatljivost da „lične sklonosti manjine“ postanu obavezujuće za većinu. Kao i u sličnim govorima, dominira pozivanje na neustavnost Zakona i njegovu nespojivost sa standardnim srpskim jezikom, čime se sugeriše da su razlozi za njegovo odbacivanje racionalni, naučno i pravno utemeljeni.

„Mi“ se predstavlja ne samo kao većinska zajednica – „naš narod“ – već i kao zajednica koja deli istinske vrednosti s drugim narodima. S druge strane, „oni“ su prikazani kao strani faktor, manjina povezana s LGBT politikom i globalnim centrima moći, čije su prakse opisane kao nedemokratske i autoritarne.

Diskurs je emotivno mobilizirajući, s vrednosno obojenim izrazima poput „promena svesti“ i tvrdnjama da bi deca mogla ostati bez saznanja ko su im majka i otac, pa čak ni ko su ona sama. Ovakvim oblikovanjem diskursa se sugeriše da će deca pod uticajem „rodne ideologije“ biti uskraćena u spoznaji svog etno-religijskog identiteta, koji se na ovaj način predstavlja kao suštinski i najvažniji za svakog pripadnika i pripadnicu – mada se ženski rod imenica nikada ne koristi – svog (srpskog) naroda.

Konačno, glavni konflikt se postavlja između prirodnog i nametnutog, pri čemu je ugrožena većina suprotstavljena autoritarnoj manjini.

5.4. Argumenti spc protiv rodne ravnopravnosti

Ukratko, pitanje roda i rodne ravnopravnosti dosledno se predstavlja u tekstovima kao višestruka pretnja tradicionalnim vrednostima, nacionalnom identitetu, jeziku i kulturi. Akcenat je na sekularnim argumentima, kao i pozivanju na struku odnosno nauku.

U Vaskršnjoj poslanici, teološki argumenti su dominantni, što odgovara njenom žanru. Rod se u njoj uokviruje kao pretnja duhovnim, kulturnim i društvenim vrednostima, a rodno osetljiv

jezik se opisuju kao stran, neprirodan i suprotan tradiciji. Narativ se oslanja na biblijsku priču o Sodomi i Gomori kako bi se ilustrovala opasnost udaljavanja od bogoustanovljenih vrednosti. Paralela sa savremenim društvom sugerise da prividni progres vodi ka moralnom padu. Dodatno, rodno osetljivi jezik označava se kao pretnja braku i porodici, dok se "mi" – Crkva, narod i tradicionalno društvo – predstavljaju kao moralno superiorni čuvari vere i tradicije. Nasuprot tome, "oni" su manjine i promoteri rodne ideologije, prikazani kao pretnja jeziku, identitetu i društvenom poretku.

U intervjuu sa patrijarhom, jezik je prilagođen sekularnoj javnosti, pri čemu se rodna ravnopravnost i uvođenje rodno osetljivog jezika predstavlja kao pretnja identitetu i jeziku, ali i kao deo šire „opasne“ agende, poput promovisanja promene pola kod adolescenata. Upotreba izraza poput „dženderizacija“, „jezički masakr“ i „ekstremno nasilje“ ima za cilj izazivanje straha i mobilizaciju javnosti. Ovaj diskurs kombinuje sekularne i pravne argumente, naglašavajući neustavnost Zakona i njegovu navodnu praktičnu neodrživost. Pri tome se „mi“ identifikuje kao ogromna, diskriminisana većina – narod, Crkva i stručnjaci bliski crkvenim stavovima – dok su „oni“ zakonodavci, LGBT zajednica i promotori globalnih agendi. Saopštenja i govori sa skupova dodatno intenziviraju emotivni ton učestalom upotrebom izraza poput „nasilje“ i oslanjanje na apokaliptične scenarije. Rodno osetljivi jezik opisuje se kao neprirodna konstrukcija, povezana sa totalitarnim ideologijama i stranom dominacijom, dok se Zakon više puta prikazuje kao pravno i nasilje nad jezikom. Pitanje roda ovde se povezuje sa širokim spektrom društvenih i moralnih problema, uključujući „opasnu“ promociju LGBT vrednosti i ugrožavanje autonomije Crkve. Kroz metafore poput „roditelji 1 i 2“ i „grba“, naglašava se dehumanizacija i nepovratna šteta za društvo.

Ključna strategija ovih diskursa je polarizacija između „nas“ – većinske zajednice, koja čuva tradiciju, moral i identitet – i „njih“ – manjina i globalnih centara moći, čije se prakse prikazuju kao strane, autoritarne i destruktivne. Dok se teološki argumenti pojavljuju uglavnom u kontekstima vezanim za Crkvu, mnogo prisutniji sekularni argumenti preovlađuju u obraćanjima široj javnosti, oslanjajući se na pravne, lingvističke i demokratske okvire.

Ovi diskursi kombinuju emotivnu mobilizaciju i racionalne argumente kako bi stvorili percepciju zajedničke ugroženosti i urgentnosti. Pitanje roda i rodne ravnopravnosti nije predstavljeno kao izolovan problem, već kao simbolički sukob između očuvanja tradicije i

navodnog nametanja stranih vrednosti, čime se istovremeno mobiliše javno mnjenje i afirmiše uloga Crkve kao ključnog aktera u društvenim debatama.

Istovremeno, dok diskurs o rodnoj ravnopravnosti teži ka izazivanju moralne panike, primetno je odsustvo glasa Crkve u drugim pitanjima od društvenog značaja, poput najave otvaranja rudnika litijuma međunarodne kompanije Rio Tinto u dolini reke Jadar na zapadu zemlje ili masovnih studentskih protesta čiji je zahtev utvrđivanje krivične odgovornost za pad nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu (1.11.2024), drugom po veličini gradu u Srbiji, kada je poginulo 15 ljudi, makar u trenutku završavanja ovog rada.

6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Zanimljivo je da u reakciji SPC na Zakon o rodnoj ravnopravnosti, čiji je predmet stvaranje jednakih mogućnosti za učešće i ravnopravan tretman žena i muškaraca u sferi rada, zapošljavanja, obrazovanja i drugim oblastima, kao i uvođenje mera za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja koje u Srbiji predstavlja ozbiljan društveni problem, položaj žena nije pomenut ni jednom. Čak, ako se izuzme pozivanje na normativ porodice, kao zajednica muškarca, žene i njihove dece, žene su potpuno odsutne iz diskursa.

Ovim radom sam pokušala da ukažem na glavne elemente koji čine SPC ključnim akterom kada je reč o oblikovanju antirodnog diskursa u Srbiji, i uticaju u ovom kontekstu na društvo i politiku. Inicirano reakcijom na Zakon o rodnoj ravnopravnosti, posebno njegovim članovima o primeni rodno senzitivnog jezika, SPC je razvila diskurs o rodu i rodnoj ravnopravnosti, formirala širu koaliciju i uspostavila međunarodne kontakte.

Analiza tekstova pokazuje da SPC kako bi legitimizovala svoj stav koristi kombinaciju teoloških i sekularnih argumenata, s naglaskom na sekularne, često ih uokvirujući kroz prizmu zaštite tradicionalnih vrednosti, nacionalnog identiteta i srpskog jezika i kulture. Crkva se pozicionira kao branitelj porodice i čuvar moralnog poretka, dok se zagovornici rodnih politika predstavljaju kao strani i nametnuti faktor, čija je “agenda” pretnja za opstanak nacije.

Trenutak za SPC da utiče na politike i zakonodavna rešenja u zemlji je povoljan. U aktuelnom političkom kontekstu, Crkva je bila jedna od retkih institucija koja poseduje kapacitet da pruži značajan društveni odgovor odnosno reakciju na odluke državnih vlasti u pitanjima poput položaja srpske zajednica i rešavanja statusa Kosova ili rodnih politika – a koji

ne mora nužno da koristi, čega su predstavnici državnih vlasti svesni. Takvim svojim delovanjem, ona ojačava svoju poziciju *kolektivnog intelektualca*, otvarajući prostor za dalji uticaj na politiku, naročito u budućim društvenim i političkim sporovima.

S druge strane, činjenica da se oglašava o rodnoj ravnopravnosti, a ne oglašava o važnim pitanjima u društvu, poput ekoloških problema, studentskih protesta, visoke korupcije, erozije medijskih sloboda, ili, još specifičnije, veoma loših uslova u porodilištima i odsustva dijaloga u javnoj sferi, odbija od nje one delove društva, uključujući vernike i vernice, kojima nisu bliske desničarske ideje i imaju kritički stav prema potezima vladajuće partije, za čije vreme je SPC učvrstila svoj uticaj.

Abstract

THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND GENDER EQUALITY

This paper explores how the issue of gender and gender equality is shaped in the discourse of the Serbian Orthodox Church (SOC), which arguments are used—secular and/or theological—and, finally, how the dichotomy of "we" and "them" is constructed. Using the discourse-historical approach, the paper analyses four key texts, all created as a reaction to the Law on Gender Equality and the announcement of the introduction of gender-sensitive language: the Easter Epistle; an interview of the patriarch of the SOC; the conclusions from a scientific conference initiated, co-organised and sponsored by the SOC, which brought together various social actors who oppose the Law; as well as the welcome speech of the patriarch of the SOC at another, similar scientific conference. Topics of gender, gender equality and gender-sensitive language are presented as threats to traditional values, national identity and the Serbian language. The SOC positions itself as the protector of the family and moral order, constructing a dichotomy between "us" (the Church, the nation and experts who uphold traditional values) and "them" (global powers with their own ideological agenda). The paper also considers the current historical and political moment that is favourable for the affirmation of the aforementioned views of the SOC, as well as its positioning in part of the public as the supreme moral authority, while highlighting its silence on other social issues, such as environmental issues and mass protests of citizens at the end of 2024, which may affect its future position in Serbian society.

Keywords: Serbian Orthodox Church, gender, gender-sensitive language, gender equality

Literatura i izvori

Literatura

- Aleksov, Bojan, Lackenby, Nicholas, 2023, 'Symphonia'? A New Patriarch Attempts to Redefine Church–State Relations in Serbia, *Southeast European Studies* 71, no. 3, str. 412-433.
- Buchenau, Klaus, 2014, The Serbian Orthodox Church, u: Leustean, Lucian N. (ur.), *Eastern Christianity and Politics in the Twenty-First Century*, Abingdon, UK, i Njukrok: Routledge.
- Dević, Ana, 2021, Paradoxes of Gender Politics: Nationalism, Patriarchy and the Hijacked Feminism of the New Right in Serbia, *Nationalism and Ethnic Politics*, 27:2, str. 226-245.
- Drezgić, Rada, 2010, Religion, Politics and Gender in the Context of Nation-State Formation: The Case of Serbia, *Third World Quarterly*, Vol. 31, no. 6, str. 955-970.
- Drezgić, Rada, 2015, Orthodox Christianity and Gender Equality in Serbia: On Reproductive and Sexual Rights, u: Hassenstab, Christine, Ramet, Sabrina, (ur.), *Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice*, str. 297-318.
- Grzymała-Busse, Anna, 2015, *Nations under God: How Churches Use Moral Authority to Influence Policy*, Princeton i Oksford: Princeton University Press.
- Igrutinović, Danica, Sremac, Srđan i van den Berg, Mariecke, 2015, Pride Parades and/or Prayer Processions: Contested Public Space in Serbia #Belgrade Pride 2014, *Journal of Empirical Theology* 28, no. 2, str. 204-225.
- Jovanov, Dejan, Lazar, Žolt, 2017, Serbian Orthodoxy Between Traditional and Universal Values: Discourse Analysis of the Journal Orthodoxy. *Sociološki pregled* 51, no. 1, str. 135-156.
- Jovčić-Sas, Nik, 2018, The Tradition of Homophobia: Responses to Same-Sex Relationships in Serbian Orthodoxy from the Nineteenth Century to the Present Day, u: Chapman, Mark D, Janes, Dominic (ur.), *Genders and Sexualities in History: New Approaches in History and Theology to Same-Sex Love and Desire*, London: Palgrave Macmillan, str. 55-77.
- Korolczuk, Elżbieta, Graff, Agnieszka, 2018, Gender as 'Ebola from Brussels': The Anticolonial Frame and the Rise of Illiberal Populism, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 43, no. 4, str. 797-821.
- Kuhar, Roman, 2015, Secularization of the Church, Clericalization of Society: Same-Sex Partnership Debates in Slovenia, u: Orthodox Christianity and Gender Equality in Serbia: On Reproductive and Sexual Rights, u: Hassenstab, Christine, Ramet, Sabrina, (ur.),

- Gender (In)equality and Gender Politics in Southeastern Europe: A Question of Justice*, str. 255-273.
- Kuhar, Roman, 2017, Changing gender several times a day: The anti-gender movement in Slovenia, u: Paternotte, David, Kuhar, Roman, (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*, London: Rowman & Littlefield International Ltd, str. 215-232.
- Norocel, Ov Cristian, 2015, The Panoptic Performance of Masculinity for the Romanian Ethno-Nationalist Project: Disciplinary Intersections in Populist Radical Right Print Media, *Journal of Diversity and Gender Studies (DiGeSt)* 2, no. 1–2, str. 143-156.
- Norris, Pippa, Inglehart, Ronald, 2004, *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Kembridž: Cambridge University Press.
- Paternotte, David, Kuhar, Roman, 2017, The Anti-Gender Movement in Comparative Perspective., u: Paternotte, David, Kuhar, Roman, (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*, London: Rowman & Littlefield International Ltd, str. 253-276.
- Paternotte, David, Kuhar, Roman, 2017a, “Gender ideology” in movement: Introduction., u: Paternotte, David, Kuhar, Roman, (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing Against Equality*, London: Rowman & Littlefield International Ltd, str. 1-22.
- Petričušić, Antonija, Čehulić, Mateja, Čepo, Dario, 2017, Gaining Political Power by Utilizing Opportunity Structures: An Analysis of the Conservative Religious-Political Movement in Croatia, *Croatian Political Science Review* 54, no. 4, str. 61-84.
- Piters, Margaret, 2024, Istorijski pregled rodne ideologije na Zapadu s posebnim osvrtom na stanje u Srbiji danas, *Pravoslavlje*, 15. mart, str. 9-10.
- Savet Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. URL: <https://rm.coe.int/1680462540>.
- Slootmaeckers, Koen, 2023, *Coming in: Sexual politics and EU accession in Serbia*, Manchester University Press.
- Tranfić, Ivan, 2023-2024, For Family, God, and Country: A Comparative Study of the Emergence of Anti-gender Movements in Southeast Europe, neobjavljena doktorska disertacija, La Scuola Normale Superiore, 2023.
- Wodak, Ruth, Michael, Meyer, ur. 2016, *Methods of Critical Discourse Studies*, 3. izdanje, London: Sage Publications Ltd.

Literatura na internetu

- Andrić Rakić, Milica, 2022, Nova jabuka razdora: SPC u dijalogu o normalizaciji. URL: <https://kfos.org/srb/publikacije/124/nova-jabuka-razdora-spc-u-dijalogu-o-normalizaciji>
- Baković, Biljana, 2024, Razgovor nedelje: prof. dr Darko Tanasković – Srpsko i rusko pravoslavlje na udaru spolja i iznutra, *Politika*, 25. avgust. URL: <https://www.eparhijasabacka.rs/iz-zivota-crkve/prof-dr-darko-tanaskovitsh-srpsko-i-rusko-pravoslavlje-na-udaru-spolja-i-iznutra>.
- Desetine hiljada vernih na svenarodnom molebanu za očuvanje porodice., 2022, *čudo.rs*, 11. septembar. URL: <https://www.cudo.rs/десетине-хиљада-верних-на-свенародно>.
- Đurđević Stamenkovski: Priče o akušerskom nasilju deo globalne agende protiv rađanja dece u Srbiji, 2024, *NI*, 23. jul. URL: <https://n1info.rs/vesti/djurdjevic-stamenkovski-price-o-akuserskom-nasilju-deo-globalne-agende-protiv-radjanja-dece-u-srbiji/>.
- Đurđević Stamenkovski pozvala građane da započnu demografsku obnovu nacije, 2024, *NI*, 23. septembar. URL: <https://n1info.rs/vesti/djurdjevic-stamenkovski-pozvala-sve-gradjane-da-zapocnu-demografsku-obnovu-nacije/>.
- Georgievski, Jovana, 2022, Srbija i obrazovanje: Šta (ne)će biti u novim udžbenicima iz biologije i da li će 'nastavnica' postati zabranjena reč, *BBC News Serbian*, 21. novembar. URL: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63658998>.
- Jerotej, vladika šabački, 2024, štenje episkopa šabačkog g. Jeroteja povodom plana da u Jadru bude otvoren rudnik, *spc.rs*, 23. avgust. URL: <https://spc.rs/sr/news/saopstenja//11592.saopstenje-episkopa-sabackog-g-jeroteja-povodom-plana-da-u-jadru-bude-otvoren-rudnik.html>.
- Korolczuk, Elżbieta, 2014, “The War on Gender” from a Transnational Perspective - Lessons for Feminist Strategising, *Heinrich Böll Stiftung*. URL: https://pl.boell.org/sites/default/files/uploads/2014/10/war_on_gender_korolczuk.pdf.
- Krovna organizacija mladih Srbije (KOMS), 2024, Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih u Republici Srbiji za 2024. godinu, Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije. URL: https://koms.rs/wp-content/uploads/2024/08/Alternativni_izvestaj_2024.pdf.
- Krstić, Ana, 2024, Privremeno obustavljena primena Zakona o rodnoj ravnopravnosti. URL: https://www.otvorenavratapравосудја.rs teme/ustavno-pravo/privremeno-obustavljena-primena-zakona-o-rodnoj-ravnopravnosti#_ftn8.
- Nova društvena inicijativa, 2024, Kosovo-Serbia – A Different Approach. URL: <https://newsocialinitiative.org/kosovo-serbia-a-different-approach/>.

Prajd šetnja održana u Beogradu uz jako obezbeđenje.,2022, *Slobodna Evropa*, 17. septembar.

URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-evroprajd-prajd-setnja-zabrana-policija-obezbedjenje/32038574.html>.

Republički zavod za statistiku, 2023, URL: <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/vesti/20230616-st>.

Srpska pravoslavna crkva., 2022, Patrijarh odlučio: Na svim bogoslužnjima molitva za svetinju braka i porodice, slogu i mir u našem narodu, *spc.rs*. 12. septembar.

URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh//8095.patrijarh-odlucio-na-svim-bogosluzenjima-molitva-za-svetinju-braka-i-porodice.-slogu-i-mir-u-nasem-narodu.html>.

Tanjug, 2017, "Seksualizacija dece iza programa Ministarstva prosvete", *RTV*, 17. april. URL:

https://rtv.rs/sr_lat/politika/seksualizacija-dece-iza-programa-ministarstva-prosvete_817194.html.

Tanjug, RTV., 2022, Vučić nakon sednice Saveta za nacionalnu bezbednost: Ponovo smo kolateralna šteta sukoba velikih, o Evroprajd-u će odlučiti MUP 96 sati pre skupa. *RTV*, 10. Septembar.

URL: https://rtv.rs/sr_lat/politika/vucic-nakon-sednice-saveta-za-nacionalnu-bezbednost-ponovo-smo-kolateralna-steta-sukoba-velikih-o-evroprajd-ucelodluciti-mup-96-sati-pre-skupa_1372483.html.

Zaharijević, Adriana, Habemus Gender: The Serbian Case. URL: <https://feministiq.net/en/habemus-gender-the-serbian-case/>.

Izvori na internetu

Apostolovski, Aleksandar, 2024, Ekskluzivni intervju: patrijarh srpski Porfirije – Crkva će nastaviti da gradi mir. *Politika*, 7. januar. URL: <https://www.politika.rs/sr/clanak/593063/Crkva-ce-nastaviti-da-gradi-mir>.

Porfirije, patrijarh SPC, 2024, Patrijarh Porfirije: Ne pristajemo da bilo kome zbog toga što govori srpskim jezikom budu uskraćena ljudska prava, a pogotovu da zbog toga bude kažnjavan, *spc.rs*, 14. mart. URL: <https://spc.rs/sr/news/patrijarh//10785.patrijarh-porfirije-ne-pristajemo-da-bilo-kome-zbog-toga-sto-govori-srpskim-jezikom-budu-uskracena-ljudska-prava.-a-pogotovu-da-zbog-toga-bude-kaznjavan.html>.

“Preki sud za siledžije! Otkrivamo šta donosi novi Zakon o sprečavanju porodičnog nasilja“, *Informer*, 22 February, 2017. URL: <https://informer.rs/drustvo/vesti/317283/preki-sud-za-siledzije-otkrivamo-sta-donosi-novi-zakon-o-sprecavanju-porodicnog-nasilja>.

Sveti arhijerejski Sabor Srpske pravoslavne crkve, 2023, Vaskršnja poslanica, *spc.rs*, 16. april. URL: <https://spc.rs/vaskrsnja-poslanica-srpske-pravoslavne-crkve/>.

Zaključci naučnog skupa: Srpski identitet, srpski jezik i Zakon o rodnoj ravnopravnosti., 2024, *spc.rs*,
25. januar. URL: <https://spc.rs/sr/news///9276.vaskrsnja-poslanica-srpske-pravoslavne-crkve.html>.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti, <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-rodnoj-ravnopravnosti.html>.

Objavljivanje ove publikacije podržala je Ekumenska inicijativa žena iz Omiša, Hrvatska. Sadržaj publikacije odražava isključivo stavove njihovih autorica i ne predstavlja nužno i službene stavove EIŽ-a.